

MACARLI DR. ABDULLAH BEY'İN “RUMELİ'DE KÜÇÜKÇEKMECE GÖLÜNÜN ÇEVRESİ” BAŞLIKLİ MAKALESİ

İlhan Şiram*

Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de jeoloji eğitimini başlatan ve bu okul bünyesinde bir Doğa Tarihi Müzesi kuran Karl Eduard Hammerschmidt (Viyana 1801 - İstanbul 1874), diğer adıyla Macarlı Abdullah Bey, 1850 yılında Türkiye'ye geldikten sonra Türkiye jeolojisi, entomolojisi ve paleontolojisi konusundaki önemli araştırmalar ve yayınlar yapmış, koleksiyonlar oluşturmuş bir hekim ve doğa bilimcidir. Aşağıda Türkçe çevirisi sunulan makalesi, *Verhandlungen der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt*'ın (Avusturya-Macaristan İmparatorluk Jeoloji Dairesi Oturumları) 30 Eylül 1869 tarihli ve 12 sayılı oturum raporu içinde (s. 263-65) yayımlanmıştır. “Die Umgebung des See's Kütschücktschekmetché in Rumelien” başlıklı bu metin, Abdullah Bey'in sözkonusu dairenin müdürü Fr. von Hauer'e gönderdiği bir yazıdan rapora alınmıştır. Yazıda, Küçükçekmece gölü çevresinde gezdiği mağaralardan ikisinin fiziki deskripsiyonunu vermektedir.¹

Rumeli'de Küçükçekmece gölünün çevresi

Son zamanlarda Bay Prof. Dr. F. v. Hochstetter ile Makriköy [Bakırköy], Sarıköy ve Küçükçekmece'ye birkaç ilginç gezi yaptım ve yeni bulgulara ulaştım. İmparatorluk Jeoloji Dairesi'ne göndereceğim bir sonraki mesajımda bu bulgular hakkında bilgi vereceğim. Geçen hafta, Hochstetter bizden ayrıldıktan sonra, bu günlerde Küçükçekmece gölünün çevresini dolaştım. Makriköy'den Sarıköy'e, gölün sonundaki Yarımburgaz'a, sonra Alibeyköy'e, Enmeriköy, Kapadıköy, Ekinos, Oltenitza ve Küçükçekmece'ye gittim. Makriköy'ün Sarmasyen formasyonlarının fosilleri, *Tapes gregaria* ve *Mactra podolica*, ancak Sarıköy'e kadar uzanıyor ve orada kalker kütlesinde yer yer kırmızı renklenmelere rastlanıyor. Yarımburgaz'da bu formasyon sona eriyor. Bu son mahalde birçok mağara buldum ama yalnız ikisini üstünkörü inceleyebildim.

Birincisinin girişi göl seviyesinden 3 – 4 metre yüksekte, en az 4 metre yüksekliğinde ve 2 metre eninde bir ağız var ve bir zamanlar içinde yaşanabildiğine dair belirgin izler mevcut. İçeriye doğru mağara daha da yüksek ve geniş, yüksekliği 8 – 10 metreye, genişliği 10 metreye ve derinliği 30 metreye varıyor.

Yan duvarlar yer yer yontulmuş, yontulmuş kemerleri olan nişler var – duvarların bazı yerlerinde dörtgen delikler var, buralara kirişler sokulmuş

* Kimya Mühendisi.

¹ Giriş paragrafı OBA editörü tarafından eklenmiştir.

olabileceği sonucuna varılabiliyor. Solda arkada taştan oyulmuş bir odaya çıkan, kireç taşına oyulmuş dört basamak bulunuyor. En ilginç önde sağda, girişe yakın duvarda oyulmuş ve bir tür Areopag (veya Synedrion) (= yüksek meclis) oluşturan kemerli bir niş.

Ortada iki kol dayanağı bulunan biraz yüksek bir koltuk, aşağısında ikinci bir oturma yeri veya yüksek koltuğun ayak taburesi, iki tarafta hafif kıvrık birer yay şeklinde, bir amfiteatr gibi her biri 4-5 kişilik iki sıra oturma yeri var. Ortadakiler hariç olmak üzere 24-30 kişi sığabilecek durumda. Başkan koltuğunun sol yanında iki delik mevcut.

Bir mahkeme salonuna tekabül eden bu nişten önce, mağaranın girişine doğru bir niş daha var. Daha alçak olan bu nişin duvarında 70 santimetre yüksekliğinde bir blok bulunuyor. Acaba bir kurban sunağı mı, yoksa bir infaz kütüğü mü, kesin olarak belirlemek mümkün değil. Bu nişten önce üçüncü bir nişin yan duvarlarında pencere benzeri nişler bulunuyor. Büyük nişin (Areopag) yanında, önünde 21 adet 10 – 20 santimetre derinliğinde dikdörtgen şeklinde, taşa oyulmuş yalak bulunan bir niş daha var.

Alttaki mağaranın ağız üsttekenden 2 metre daha aşağıda ve yan bir geçitle üsttekine bağlı.

Alttaki mağara güneyden kuzeye doğru uzanıyor, yan duvarları sarkıtlarla kaplı. 1,5 – 2 metre genişlikteki ve 2 – 3 metre yükseklikteki birinci galeri yaklaşık 180 adım sonra 10 metre yüksekliğindeki kubbemsi bir salona açılıyor. 50 adımlık bir diğer galeriden sonra daha yüksek kubbemsi bir salon var ve 100 adım sonra geçidin ortasında 2 – 3 ayak kalınlığında bir sarkıt sütunu bulunuyor. Sonra doğuya doğru kıvrılan geçidin üst yanında bir yan galeri daha var. Bu galeriyi izlemedim. Sonra en az 15 – 20 ayak yüksekliğindeki kubbemsi bir salonu takiben sol altta bir giriş bulunuyor, küçük bir salona açılmış gibi görünüyor. 70 adım sonra tekrar kalın bir sarkıt rastlanıyor ve 100 adım sonra da muazzam bir sarkıt sütunu var. Geçitler parçalanmış kireç taşı kırıkları ile doluydu ve bunlar ilerlememizi çok zorlaştırıyordu – bazı yerler çamurluydu ve sürekli olarak damlayan suyun sesi işitiliyordu. sıcaklık hissedilecek kadar düşüktü ve ortam rutubetliydi. Yanımıza aldığımız lambalar sönecek gibi olduğundan bu seferlik daha fazla ilerlemekten vazgeçtim. Mümkün olduğu kadar kısa zamanda bu geziyi tekrarlamak, ölçümler yapabilmek için gerekli donanımı edinmek ve mümkünse mağaranın sonuna kadar gitmek niyetindeydim. Çevreden kimselerin söylediklerine göre mağara bir göle ulaşılmış.²

² Celal Şengör, mağaranın yaklaşık 700 metre sonra küçük bir odada bittiğini bildirmektedir.

Üst girişten 20 adım uzakta yol kenarında bir kayadan bir su kaynıyor ama bu suyun yatağı herhalde alt galerinin alt tarafında bulunmalı. Geçit önce birkaç metre alçalıyor, daha sonraki seviye değişiklikleri ise az. Alt mağarayı yaklaşık 820 adım izledim. Tavanın şurasında burasında bazı yazılar, grek istavrozları, taş ocağı işçilerinininkilerine benzer çeşitli işaretler vardı ama bu ilk gezimde bunları yakından inceleyemedim.

Üst mağara herhalde bir zamanlar insanların ikametine yaramış gibi görünüyor, belki de mistik toplantılar için.

Büyük mağaranın yaklaşık 4 – 6 metre üst tarafında dıştan doğal bir merdiven oluşturan taş bloklar üzerinden tamamen taştan oyulmuş bir gözetleme yerine ulaşıyor ve bunun da birkaç metre hemen üzerinde yine taştan oyulmuş dörtgen bir salon var. Bu oylumda müşterek bir mağaraya açılır gibi olan üç adet lahit oyulmuş durumda. Bu mağara 1,5 – 2 metre derinliğinde olmuş olmalı. Herhalde burası bir defin yeri veya Krypte olmalı. Yanımda merdivenler bulunmadığından ve lambalarımız da sönmüş olduğundan daha yakından bir inceleme yapamadım.

Not: Yukarıdaki Türkçe çeviriyi jeoloji terminolojisi açısından gözden geçiren Prof. Dr. A. M. Celal Şengör'e teşekkür ederim. Abdullah Bey'in Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de kurduğu Doğa Tarihi Müzesi'ni tanıtan Fransızca yazısı, Türkiye'de bilimlerin tarihi bakımından önemli görülerek Türkçe'ye tercüme edilmiş ve *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*'da daha önce (c.XI, Nr.1-2, 2009-2010, s.337-344) yayımlanmıştı. F. Günergun (OBA, editör).

Dr. Abdullah Bey's Article

"The Surrounding Area of the Küçükçekmece Lake in Rumelia"

Dr. Karl Eduard Hammerschmidt (1801-1874), alias 'Abdullah Beg the Hungarian' is an eminent scholar who made extensive research on the geology, entomology and paleontology after he moved to Turkey in 1850. He initiated the teaching of geology in the Imperial Medical School (Istanbul) and established its Natural History Museum. In an article titled "Die Umgebung des See's Kütschücktschekmetché in Rumelien") published in the *Verhandlungen der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt*, he gives the physical description of the two caves he visited around the Küçükçekmece Lake situated 15 km west of Istanbul. The present translation in Turkish aims to introduce Dr. Hammerschmidt's research to the Turkish readership.

Key words: Karl Eduard Hammerschmidt, Macarlı Abdullah Bey, Küçükçekmece Lake, history of earth sciences, history of geology.

**Macarlı Dr. Abdullah Bey'in
'Rumeli'de Küçükçekmece Gölünün Çevresi' Başlıklı Makalesi**

Karl Eduard Hammerschmidt (1801-1874), diğer adıyla Macarlı Abdullah Bey, 1850 yılında Türkiye'ye geldikten sonra Türkiye jeolojisi, entomolojisi ve paleontolojisi konusundaki önemli araştırmalar ve yayınlar yapmış, koleksiyonlar oluşturmuş bir hekim ve doğa bilimcidir. Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane'de jeoloji eğitimini başlatan ve bu okul bünyesinde bir Doğa Tarihi Müzesi kuran da kendisidir. *Verhandlungen der kaiserlich-königlichen geologischen Reichsanstalt*'ın (Avusturya-Macaristan İmparatorluk Jeoloji Dairesi Oturumları) 30 Eylül 1869 tarihli raporu içinde yayımlanan makalesinde ("Die Umgehung des See's Kütschücktschekmetché in Rumelien") Küçükçekmece gölü çevresinde gezdiği mağaralardan ikisinin fiziki deskripsiyonunu vermektedir. Türkçe çeviri, Dr. Hammerschmidt'in araştırmalarını Türk okuruna tanıtmak için yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Karl Eduard Hammerschmidt, Macarlı Abdullah Bey, Küçükçekmece Gölü, yerbilimleri tarihi, jeoloji tarihi.

KATKI /ADDENDUM

Osmanlı Bilimi Araştırmaları'nda (c.VIII/2, 2007, s. 77-82) yayımlanmış olan "Kuzey Anadolu'da Amerikalı bir bitki toplayıcısı Carl Tobey (1918-1991)" başlıklı makalemde, s.80'de vermiş olduğum tipörnekler listesine, 6. ile 7. tür adları arasına aşağıdaki tipörneği ilave ediyorum:

- *Arum euxinum* R. Mill (Araceae), 1983 – A4 ZONGULDAK: Keltepe, 1450 m, 1.vi.1967, *Tobey* 1873.

Bu şekilde C. Tobey'n topladığı tipörnek sayısı 8 olarak düzeltilmelidir. Asuman Baytop.